

XIX. ASIR ŞUARÂSINDAN ÂRİFÎ VE PESENDÎ'NİN KÜTAHYA METHİYELERİ

Dr. Kadir GÜLER*

Osmanlı Devleti'nin kültür geleneği içerisinde halk tabakasının genel hayatını ve yaşayışını gözler önüne seren edebî ürünler arasında gazavatnâmeler, surnâmeler, tarifnâmeler ve şehrengizler yerli ürünler olmaları hasebiyle dikkati çekerler. Bu edebî mahsuller, Divan edebiyatının gazel, kaside ve mesnevî gibi nazım şekillerine göre daha millî unsurlar taşırlar.

Bahsi geçen ürünler içerisinde bir şehrin güzel yönlerini, güzellerini veya sadece bir güzelini öven, ayrıca o şehrin ziyaretgâhları, mimarî eserleri hakkında bilgi veren, gelenek ve göreneklerini anlatan ŞEHRENGİZLER, Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından sayılır.

Şuarânın, yaşadıkları şehirlere vefâ borçlarını ödemek gayesiyle yazdıkları şehrengizlere edebiyatımızda ilk defa 16. yüzyılda rastlanmaktadır. Priştineli Mesihî'nin yazdığı bu ilk şehrengizden sonra kırk sekiz şehrengiz yazılmıştır.² Özellikle İstanbul, Bursa ve Edirne gibi kültür merkezi olan şehirler hakkında daha çok şehrengiz yazıldığı görülmektedir. Bu şehirlerin yanı sıra Belgrad, Kastamonu, Manisa, Antakya ve Diyarbakır gibi şehirlere de yazılmış şehrengizler vardır.

Adına şehrengiz yazılan şehirler içerisinde rastlamadığımız Kütahya, 14. asırdan itibaren Osmanlı tarihine ve Divan edebiyatına damgasını vurmuş bir şehzâde şehridir. Tezkiirelerin taranmasıyla elde edilen sonuçlara göre Kütahya, yetiştirdiği otuz sekiz şâirle Osmanlı coğrafyasında altıncı sırada yer almaktadır. Bir kültür yuvası olan bu şehir hakkında şehrengiz yazılmamış olması düşündürücüdür.

Divan şiirinin kurucularından Şeyhî gibi bir şâir yetiştiren bu mekânlar için şehrengiz yazılmış olması ihtimal dahilindedir. Çünkü Kütahyalı olan Evliya Çelebi Seyahatnamesinde "Kütahyanın mahbub ve mahbubesine nihayet yoktur. Onların hakkında kasaid ve

* Dumlupınar Üniversitesi Öğretim Üyesi.

1) Bu konu hakkında bkz. A. Sırrı Levend, Türk edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul, 1958

2) A. Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, Ank. 1988, s. 164.

penç beyit ve şehrengizler etmişlerdir." diyerek Kütahya ve güzelleri ile ilgili şehrengizlerin varlığından söz etmektedir.³

Türk edebiyatında şehrengizlerle birlikte şehirlerin methedildiği şiirlere sıkça rastlanmaktadır.⁴ Kütahya için de bu şekilde yazılmış şehir methiyeleri vardır. 16.asırda yaşamış olan Kütahyalı Firakî , bir gazelinin maktasında;

Ey Firakî şehrimiz şahin yuvasıdır bizim
Anınçün anadan doğmamız şahbaz olur

diyerek Kütahya ile ilgili unsurlar ihtiva eden şiirlerin yazılmış olabileceğini akla getirmektedir.⁵ Yine Firakî, Şehzâde Beyâzîd Karaman valiliğinden Kütahya valiliğine tayin edilince ona sunduğu kasidesinde;

Azm-i Bistam eyleme gel şehri Kütahiyyadan
Görmek istersen şehâ ger Bâyezîd Han tahtını

mısralarıyla Kütahya'yı methetmektedir.

Kütahya ile ilgili şehrengizlere şimdilik rastlamasak da, bu şehri öven ve tasvir eden şehir methiyeleri 19. yüzyıldan itibaren karşımıza çıkmaktadır.

19. asır şairlerinden Kütahyalı Ahmed Vasfî (Ö.1876) bir şiirinde;

Şehr-i Kütahya efgânımdan âciz Vasfîyâ
Hicret etsem ger Hicaz u İsfahan ağlar bana

diyerek bu güzel şehirden ayrılışına çok üzüldüğünü ifade etmekte, bir diğer şiirinde;

Sultanbağ sahrasının evsâfını dinle
Şerh eyleyecektir kalemim lâfını dinle

mısralarıyla Kütahya'nın meşhur mesire yerlerinden Sultanbağları'nı methetmektedir.

Aynı asrın bir başka şâiri olan Asım Yakup Efendi (Ö.1883), bir gazelinde bu şehrin vasıflarını ifade etmektedir ki matla beyti şöyledir:

Kande bir ehli hîred kim rütbe-i vâlâsı var
Devletin bak meclis-i ahkâmı şuarâsı var

3) Evliya Çelebi Sehatnâmesi, C. IX., s. 16

4) Bu konu ile ilgili olarak bkz., Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Seyyid Mehmed Rızâ'nın Kızanlık Kasidesi Türk Dili Dergisi, Sayı 528, Aralık 1995, s.1322.

5) Hamza Güner, Kütahyalı Şairler, Kütahya, 1967, s. 144.

19. asır halk şâirlerinden Ârifi ve Pesendi'nin Kütahya'yı metheden şiirleri, usta-çırağ geleneği içerisinde yetişmiş olan bu şâirlerin Kütahya'ya olan sevgilerini ortaya koymaktadır. Dönemin özelliği iübariyle aruzla da şiir söyleyen şâirlerimiz, bu şiirlerinde de aruz veznini ve Divan edebiyatı nazım şekillerini tercih etmişlerdir.

Bu iki şâirden usta olanı Ârifi'dir. 1815 yılında Kütahya'da doğan Ârifi ,medrese tahsilini yarım bırakarak saz ve söz ile ilgilenmiştir. Sesinin güzelliğiyle tanınan Ârifi, zamanın şiir üstadlarından Bilecikli Âşık Hüsnü'nün yanında yetişmiş ve Anadolu'nun bir çok şehrini gezmiştir.1896 yılında İznik'te vefât etmiştir.⁶ Kütahya'yı methettiği iki şiirinde de gazel nazım şeklinin özelliklerini ve aruzun 'Fâilâtün-Fâilâtün-Fâilâtün-Fâilün' kalıbını kullanmıştır.

Ârifi'nin birinci şiiri on beş, ikinci şiiri yedi beyittir. Şâirin Kütahya'yı methettiği birinci şiire göre Kütahya'nın insanı garîb dostudur.⁷ Kalesi meşhurdur. Bu topraklarda çok sayıda ilim adamı ve müderris yetişmiştir. Medrese, vakıf ve imârethânceleri halka hizmet vermektedir. Burası evliyâ yatağıdır.Çevresinde emsâli bulunmaz bir şehirdir. Kütahya bir su memleketidir. Her derde devâ meyve yetişir. Mesire yerleri meşhurdur.

Kendini kalem şâirlerinin acemilerinden sayan Ârifi, Kütahya'nın gönül sahibi âşık-ların yetiştiği ve barındığı bir şehir olduğunu söylemektedir.Ârifi'nin bu şiiri şöyledir:⁸

Kadrile hâlince beldegânı var Kütahya'nın
Her garîbe dost olur insânı var Kütahya'nın

Kıblesi Kûh-ı 'Acemdir pîşgâhı Kepkebir
Pîşgâhı Kâbe-i dâmânı var Kütahya'nın

Fâtîhi almış bırakmıştır Ceneviz Vâlisi
Burc u bar u Kal'a-ı Sultanı var Kütahya'nın

'Âlim-i fâzıl bulunur zâhir ü bâtın velî
Her cihette âdem-i irfânı var Kütahya'nın

Beşler, üçler, yediler, kırklar, Hıdırlık merkezi
Çâr suyu evliyâ bürhânı var Kütahya'nın

Nâdirü'l-emsâl civarlarda hemen hiç yok gibi
Bir mükemmel Hâce-i Osmânı var Kütahya'nın

6) İ. Hakkı Uzunçarşılı, Kütahya Şehri, İst. 1932, s. 222.

7) Kütahya insanının bu özelliğinden Evliya Çelebi şu şekilde bahsetmektedir. "Halkı garîb dostudur ve şeci ve bahadır kavimdir." Seyahatnâme, C.IX, s.16.

8) Güner, a.g.e., s. 53.

Var müderris, medrese, vakıf, imârethâneler
Germiyan Yakub gibi hân mânî var Kütahya'nın

Camisi, hanı, hamamı, çarşısı, esnafıyla
Açılır akşam sabah dükkânı var Kütahya'nın

Ahi Evren'dir tabağ pîri nazargâh eyle sen
Âb-ı Damlarca gözü giryânı var Kütahya'nın

Çok safâhan yerleri eşcâr ile sây'eder
Hoş havası her taraf seyrânı var Kütahya'nın

Armut, elma, erik envâ'i yemiş vişne kiraz
Bir hekimâne cücem dermânı var Kütahya'nın

Ol Pınarbaş Bursa'da, Kütahya'da Aksuyu gör
Bir müderris bahçesi bin şânı var Kütahya'nın

Kumarı, Kundukvirân, Aydoğdu, Sultanbağları
Ovaköyler, Çamlıca, bostânı var Kütahya'nın

Bolduğan köşkü, Büyük bahçe, Musalla, Kor'önü
Bir güzel Yoncapınar seyrânı var Kütahya'nın

Var kalem şâirlerinden 'Ârifî ednâların
Ehl-i dilden âşık-ı meydânı var Kütahya'nın

Ârifî'nin ikinci methiyesi yedi beyittir. Gazel nazım şeklinin kullanıldığı bu methi-yede de aruzun "Fâilâtün-Fâilâtün-Fâilâtün-Fâilün" kalıbını kullanmıştır.

Şâir bu methiyesinde Kütahya'nın güzellerini türlü çiçeklere benzettirmektedir. Bu güzeller servi boylu ve nergis gözlüdür. Atlas kadifeler içerisinde gezen bu güzeller elvan kokuludur. Güzeller çiçekler gibidir. Karanfiller, laleler, fesleğenler ortalığı mest etmektedirler. Gülü dikenler bekler, Germiyan güzellerinin ise bin gözcüsü vardır.

Kütahya güzelleri vefâlıdır. Aşıklarına canlarını fedâ ederler. Bir gül bahçesine benzeyen Kütahya'nın bülbulü ise Ârifî'dir. Şâirin bu şiiri şu şekildedir:⁹

Bülbul-i dil gül gibi hûbânı var Kütahya'nın
Taze taze gonca-yı hândânı var Kütahya'nın

9) Güneş, a.g.e, s. 53-54.

Nev-bahâr hûblar çıkar seyre hıraman eyleyüp
Serv ü kad nergis gözü hayrânı var Kütahya'nın

Her şükûfe sîne-çâk etmiş durur divânına
Terlemiş hûblar beyaz gerdâni var Kütahya'nın

Geyinüp atlas kadife gülsitânda sanki gül
Sebze-i envâ'ile ünvânı var Kütahya'nın

Mest olur kandil çiçek,çatlak karanfil reşkeder
Sade rûy-ı kâkülü reyhânı var Kütahya'nın

Bir hûbun bin gözcüsü var,bir güle bin hâr ile
Âşıka bin cân fedâ cânânı var Kütahya'nın

Açılır gonca-yı temâşası âşık lâl olur
'Ârifî bülbül gibi nâlânı var Kütahya'nın

Bu yüzyılda Kütahya'yı metheden diğer iki şiir, Ârifî'nin çırağı olan Pesendî'ye aittir. Pesendî, Uzunçarşılı'ya göre 1841-1913, Hamza Güner'e göre 1813-1913 yılları arasında yaşamıştır.¹⁰ Medrese tahsilini yarım bırakan Pesendî, Ârifî'nin yanında bulunmuş ve ondan feyz almıştır. Asıl adı Ali olan şâire Pesendî mahlası Ârifî tarafından verilmiştir.

Pesendî, Ârifî'nin vefâtından sonra Eskişehirli Mevlevî şeyhî Hasan Dede'ye intisab ederek mevlevî olmuştur. Hece vezninin yanı sıra aruzla da şiir söyleyen Pesendî'nin şiirlerini topladığı Divânî, üstadı Ârifî'ninki gibi, ele geçmemiştir.

Pesendî, Kütahya'yı methettiği ilk şiirini, Ârifî'nin yukarıya aldığımız ilk şiirine nazire olarak söylemiş olabilir. Vezin, konu ve kafiye bakımından uygunluk gösteren şiirler, sadece beyit sayısı bakımından farklılık göstermektedir.

Pesendî bu şiirinde Kütahya'nın ilim sahasındaki üstünlüklerini delillerle ortaya koymaktadır. Kütahya sadece kültür bakımından değil, fen ve teknik bakımından da önemli şahsiyetler yetiştirmiş bir şehirdir. Dertlerinde çâresiz kalan insanlar medreseden de hocası olan Doğlarlı Osman Efendi'den dermân bulabilirler. Pesendî bu methini şu beyitlerle ifade etmektedir:¹¹

Kande dehri varise Meydân'ı var Kütahya'nın
Bin cihetle habt eder bürhânı var Kütahya'nın

On iki fen büsbütün âlemde asla kalmasa
Yeniden bünyâd eder Numân'ı var Kütahya'nın

10) Uzunçarşılı, a.g.e., s. 262, Hamza Güner, Kütahyalı Şairler, Kütahya 1967, s. 210.

11) Güner, a.g.e., s. 216.

Müşkilinde şek bulan gelsün ki izâh eylesün
Âlim-i Vâni gibi Osmân'ı var Kütahya'nın

Yedi iklim dört köşeye şânı ceryân eylemiş
Pâdişâh-ı ma'lum Fâzıl Han'ı var Kütahya'nın

Ey Pesendî kıl teşekkür tâlib-i hüddâmsın
Hâdim-i derd-i ehil sultânı var Kütahya'nın

Pesendî'nin Kütahya'yı methettiği ikinci şiiri vezin ve nazım şekli bakımından farklılık arz etmektedir. Aruzun 4 mefâilün kalıbıyla yazılan şiir, nazım şekli olarak müttekerrir müseddes özelliği göstermektedir. Şiir üç bendden müteşekkildir. Pesendî bu şiirini zamanın Kütahya Valisi Fuat Paşa'ya ithaf etmiştir.

Şâir, Kütahya'da kış mevsiminin zor geçtiğini ve bu günlerin kaygı ve keder verdiğini belirtmektedir. Bahar Kütahya'ya çeşitli meyvelerin tomurcuklarını açmasıyla gelir. Bülbül ve gül baharı zevkle karşılamakta, hele bir de çiçekler goncaya durunca Kütahya'ya doyum olmamaktadır.

Kütahya'dan yetişmiş âlimler, bu şehrin kıymetini bilmektedirler. Bu şehrin, aşktan zevk alan güzelleri ve sözüne sâdık, dost şâirleri vardır. Pesendî, son bendde tasavvufî fikirlerin etrafında insanın yaratılışını ve ölüm hadîsesini hatırlatmaktadır. Pesendî'nin şiiri şöyledir:¹²

Kütah'ın sen nesin gördün bugünler gam-nisâr vakti
Şitâ erdi bahar geçtikçe gördün şimdi kar vakti

Çözülün tomruğundan meyveler envâ'i bâr vakti
Açılsın mevsim-i seyrâne hüblar gör şikâr vakti

Ne zevkler gösterirdi bülbül ü gül ol bahar vakti
Hele açsın şükûfe goncasın nev-sebze-var vakti

Bilürler kadrini dânişverân şehri'leri vardır
Haberdâr lezzet-i aşktan nice mihrîleri vardır

Muhibbî sadık-ı aşk-ı sühan şi'rîleri vardır
Kütah'ın subh u şam fatih-i şehri'leri vardır

Ne zevkler gösterirdi bülbül ü gül ol bahar vakti
Hele açsın şükûfe goncasın nev-sebze-var vakti

12) Güner, a.g.e., s. 216.

Nice mestâneeler vardır hâk-i rûda nâ-bedîd olmuş
Deli divânesi hûbânın aşkile kadîd olmuş

Geçüp gerdanına zülf-i teli bende-i mürid olmuş
Pesendî bezm-i hûblarleyle-i kadride îd olmuş

Ne zevkler gösterirdi bülbül ü gül ol bahar vakti
Hele açsın şükûfe goncasın nev sebze-var vakti

